

Nyt fra Sprognævnet

2004/3 september

Indhold

Artikler

- [Kontraproduktiv](#)

Spørgsmål og svar

- [Forhåbentligvis](#)
 - [Lokation](#)
 - [Henholdsvis](#)
 - [Sekretær](#)
 - [Kronvidne](#)
 - [Sinde\(t\)skrivelse, agterskrivelse](#)
 - [Janteloven](#)
 - [Er sprognævnetsdefinitioner officielle?](#)
-

Kontraproduktiv

Af *Vibeke Sandersen*

I den nyeste udgave af Retskrivningsordbogen, der udkom i november 2001, er ordet *kontraproduktiv* optaget som opslagsord for første gang. I Gyldendals Retskrivningsordbog var det med allerede i 1.-udgaven 1996. I de dansk-danske betydningsordbøger er det kun med i Bergenholtz mfl.: DanskOrdbogen, 1999, hvor *være kontraproduktiv* har betydningsangivelserne 'give bagslag, have den modsatte virkning, virke mod hensigten, virke modsat'. I grunden er det mærkeligt at ordet så sent har fundet vej til ordbøgerne, for det har længe været kendt i dansk og er brugt - især af politikere - i økonomisk sammenhæng.

Alder - ordbøger

Den første danske ordbog der har optaget ordet, er Jens Axelsen: Dansk-Engelsk Ordbog, 1995; i udgaven fra 1985 er det endnu ikke med. Og det er heller ikke med i Vinterberg og Bodelsens store Dansk-Engelsk Ordbog, 4. udg., 1998. I Egon Bork mfl.: Dansk-Tysk Ordbog er det optaget i 10. udg., 1996, men ikke i 9. udg., 1985, og det står heller ikke i Grethe Hjorth: Dansk-Tysk Ordbog, Undervisning, 1993.

I de andre skandinaviske sprog synes forholdet at være noget lignende. Hvad angår norsk, er *kontraproduktiv* med i Tanums store rettskrivningsordbok 1996, men ikke i udgaven fra 1989, og man finder det i Svenska Akademiens ordlista 1998, men ikke i 1986-udgaven. Tilsvarende står det i Svensk ordbok 1999, men ikke i udgaven fra 1986.

I engelske og amerikanske ensprogede ordbøger optræder *counterproductive* langt tidligere. I Barnhart mfl.: Third Barnhart Dictionary of New English fra 1990 står det med et citat fra 1958: *[There are] a number of interrelated problems in Africa which it is dangerous and counter-productive to deal with in isolation* (Manchester Guardian Weekly), og i Fowlers Modern English Usage 1996 er der et citat fra 1959.

Betydning

Grundbetydningen er 'som har den modsatte virkning af det tilsigtede', og således er det brugt i en avisartikel der handler om ulemperne ved den stordrift i fabriksvirksomhed som man havde foretrukket siden begyndelsen af 1900-tallet i den tro at stordrift var det mest rentable. Men man fandt ud af *at stordriftsfordelene ikke var helt så enkle, som man oprindeligt troede. De centralistiske koncentrationer var kontraproduktive, og man begyndte at decentralisere fabrikkerne* (Politiken 14.12.1987). Det er også denne betydning man finder i et af vores nyere citater, der stammer fra en anmeldelse af en rapport om Nordens Europapolitik. Rapporten konkluderer at denne politik i flere henseender er kontraproduktiv i forhold til en af Nordens egne mærkesager, *åbningen mod øst*:

Mange af de nordiske forslag er .. potentielt kontraproduktive som f.eks. kravene om en styrket miljøpolitik eller bedre forbrugerbeskyttelse, der .. vil skrue medlemskravene i vejret (Politiken 22.2.1996)

Det samme gælder et af vores nyeste citater, der er hentet i en artikel i Jyllands-Posten i sommeren 1999. Artiklen beretter om et møde mellem EU-ambassadørerne og den tyrkiske udenrigsminister, Ismael Cem, i anledning af Tyrkiets håndtering af sagen om den dødsdømte kurdiske oprørsleder Abdullah Öcalan. Den tyrkiske udenrigsminister bad *i diplomatiske vendinger* de fremmødte om

at holde kæft med, hvad de måtte have af meninger om Tyrkiets behandling af Abdullah Öcalan. Cem lod forstå, at enhver europæisk ytring, der kunne tolkes som kritik af Tyrkiets domstole og retssystem, ville være "kontraproduktiv" i forhold til en eventuel benådning (Jyllands-Posten 7.7.1999)

Under den forudsætning at straffe gives og eventuelt skærpes for at forebygge forbrydelser, er ordet *kontraproduktiv* også brugt i sin grundbetydning i følgende citat fra Information år 2000:

Man er .. opmærksom på at hårdere straffe til belastede unge er direkte kontraproduktive. Med henvisning til hundredevis af internationale undersøgelser understreger Frank Jensen, at en skærpelse af straffene er "til mere skade end gavn" (Information 18.11.2000)

I et lidt tidligere citat fra Information om en flok unge menneskers overfald på Pia

Kjærsgaard da hun i marts 1998 besøgte Nørrebro, er *kontraproduktiv* formentlig også brugt i sin oprindelige betydning. Avisen fremhæver at de unge *fremmedhader-hadere* ved deres voldelige adfærd i praksis sammen med *fremmedhaderne* kommer til at udgøre en trussel mod ytringsfrihed og tolerance: *de unges overfald på Pia Kjærsgaards sikkerhed er så forudsigeligt kontraproduktivt at det allerede har fået PK til .. at kalde på indgreb der i sig selv truer retssikkerheden* (Information 23.3.1998). Der er næppe tvivl om at deres hensigt var den stik modsatte, nemlig at angribe intolerancen. Som i mange af vores danske citater må man imidlertid kende den politiske eller kulturelle sammenhæng for at forstå ordet i denne prægnante betydning. Ellers opfatter man blot betydningen 'uhensigtsmæssig' eller 'uheldig'.

Alder

Første gang Sprognævnet hørte ordet *kontraproduktiv*, var i 1979, hvor Danmarks Radios udsendte medarbejder, Chr. Winther, New York, brugte det i radioudsendelsen Nyhedsmagasinet 21. august som oversættelse af det engelske *counterproductive*, der betyder 'som virker mod hensigten (jf. B. Kjærulff Nielsen: Engelsk-Dansk Ordbog, 6. udg., 1998).

De første skriftlige belæg vi har med ordet, stammer fra 1987 - et temmelig stort spring fra 1979. Der er ét fra en anmeldelse af tidsskriftet "Fredag" hvor der ifølge anmelderen er blevet harceleret over de sidste rester af kvindeoprøret i skikkelse af tre "strikkesøstre" (utvivlsomt en hentydning til 70'ernes hønsestriksbevægelse), men *Den slags umotiverede appeller til det perfide fnis er gerne kontraproduktive* (Weekendavisen 27.2.1987). I en anden anmeldelse fra samme avis hedder det:

Hans Hertels ambition er at få nævnt mest muligt, resultatet nærmest kontraproduktivt: en myldretidstrængsel af navne, titler og illustrationer står som apropos'er til bøgerne i verden, ikke verdenerne i bøgerne (Weekendavisen 3.4.1992)

Den tidligere formand for Socialistisk Folkeparti, Gert Petersen, er storforbruger af ordet *kontraproduktiv*. I en kronik i Politiken om Europas fremtid gør han gældende at demokrati ikke uden videre medfører fred, og kritiserer på den baggrund Maastrichttraktaten for at være en relikv af fortidens konfrontation mellem Vesteuropa og østblokken, *en vesteuropæisk meganationalisme*. Han fortsætter:

Også derfor er Maastricht kontraproduktiv. Der er talt meget om at 'indbinde' det nye Tyskland. Det er da meget vigtigere at få 'indbundet' Rusland, Ukraine, de nye stater på Balkan-halvøen og andre steder i nogle fælles europæiske spilleregler (Politiken 8.7.1992)

Han fortsætter året efter i samme gade i et interview i Information:

På længere sigt vil det være kontraproduktivt for stabilitet og fred i Europa, hvis der dannes en ny stor blok mod Rusland (Information 27.10.1993)

Videre i en artikel i Politiken om Jeltsins fiasko med at indføre kapitalismen i Rusland:

Så kommer vi til parlamentets ansvar. For siden midten af 1992 optrådte det mere og mere umodent og kontraproduktivt. I stedet for at pukke på sin ret burde det have foreslået nyvalg .. Men i stedet voksede forbitrelsen - og med den den kommunistisk-nationalistiske fraktions indflydelse (Politiken 17.10.1993)

På tilsvarende måde bruges ordet i en kronik af Klaus Riskær Pedersen der handler om at få gang i den danske økonomi ved en koalition mellem Danmarks to største partier, Venstre og Socialdemokratiet:

traditionel grøftegravning og skræmmebilleder mellem parterne er kontraproduktivt og vil stavnsbinde begge partier i koalitionsmiljøer, som ikke vil få kræfter til .. at løse problemerne (Politiken 18.8.1992)

Afsvækket betydning

Ofte bruges ordet *kontraproduktiv* imidlertid afsvækket i betydningen 'uhensigtsmæssig' i almindelighed. Det er en svækkelse som uhyre let finder sted, hvad der bl.a. fremgår af de kommentarer som det har været nødvendigt at give citaterne i det foregående med på vejen. I den lidt vagere betydning synes ordet at være brugt i en avisleder fra 1990: *For Margaret Thatcher er tegn på oprør i partiet .. en opfordring til at stå fast, uanset hvor kontraproduktivt det måtte være i den sag, uenigheden gælder* (Politiken 21.11.1990).

En vis usikkerhed over for betydningen kommer til udtryk i en kronik i Politiken fra 1993, hvori de forskellige former for skatter og afgifter vurderes i forhold til hinanden:

Indkomstbeskatningen har derimod ikke nogen adfærdsmæssig begrundelse [i modsætning til beskatningen af spiritus og tobak og miljøafgifter]. Tværtimod. Den er vel nærmest det økonomer kalder kontraproduktiv. Den reducerer gevinsten ved at arbejde, ved at være kreativ og igangsættende - og det er der ingen, der har formuleret som politisk mål (Politiken 11.1.1993)

Både dette og følgende citat fra 1994 viser at ordet *kontraproduktiv* endnu i midten af 90'erne har været følt som relativt nyt i dansk:

I *Dansk Rigsdags-Tale imod den saakaldte "almindelige Værnepligt"* i 1848 argumenterer Grundtvig .. mod værnepligten som princip .. Grundtvigs argument imod tvungen værnepligt bygger .. på en fornufts- eller nyttebetragtning. Sagt med et moderne begreb er det kontraproduktivt at bruge tvang i forsvarssagen, fordi det skader mere end det gavner (Dansk Udsyn 1994/2, s. 87)

I politikerretorikken bruges det undertiden som stilmarkør i stedet for det mere tamme *uheldigt* eller *uhensigtsmæssigt*, således i debatten om Amsterdamtraktaten :

Det er jo kontraproduktivt, at ja-sigerne nu kaster sig ud i et partitaktisk spil. Det er ikke relevant og gavner ikke jaet, siger Melchior (Politiken 15.5.1998)

I andre tilfælde som logisk markør i en skinargumentation, således i en anmeldelse af debatbogen "Fællesskab eller Opløsning" fra 1998:

Samarbejdet mellem EU og verdens fattige lande styres i dag af Lomé-konventionen .. I år 2000 udløber konventionen til et akkompagnement af EU's egen udvidelse .. og en global tendens mod økonomisk liberalisering og frihandel. I dén proces tager Fanden de bageste, og de bageste ligger i Afrika .. Læg dertil at Lomé-aftalerne .. aldrig har fungeret for alvor - hvis målet da har været at udligne forskellen mellem rige og fattige lande .. Aftalerne er indviklede, ufleksible og et stykke ad vejen lodret kontraproduktive, eftersom de fattige landes andel af de riges marked reelt er mindre i dag end for 20 år siden (Politiken 27.2.1998)

Det postuleres at årsagen til at de fattige lande er sakket bagud, er at reglerne i Loméaftalen har virket mod hensigten, eller - snarere - at hensigterne ikke har været reelle.

Andre sprog

Det er ikke alene i dansk at ordet *kontraproduktiv* har vundet indpas. Fra svensk er der i Sprognævnets citatsamling citater som stammer fra 1990'erne. Betydningen er den samme som vi kender i dansk:

Som inlägg i diskussionen om dagens rasism är hans bok kontraproduktiv. Rasismen skall bemötas med intellektuell redbarhet, inte med motmyter, som er lika schematiska. [som indlæg i diskussionen om dagens racisme er hans bog kontraproduktiv. Racismen skal gendrives med intellektuel redelighed, ikke med modmyter, som er lige så skematiske] (Svenska Dagbladet 14.5.1992)

I forbindelse med beslaglæggelsen af restoplaget af Hitlers Mein Kampf skriver Dagens Nyheter at motivet bag den tyske handlemåde, nemlig at bekæmpe nynazismen, er naturligvis godt, *men aktionen är ogenomtänkt och kontraproduktiv* [men aktionen er ugennemtænkt og kontraproduktiv] (Dagens Nyheter 22.1.1995). Vi har også et citat fra 2002: *Att göra Israelkritik till antisemitism är kontraproduktivt* [at gøre kritik af Israel til antisemitisme er kontraproduktivt] (Dagens Nyheter 7.4.2002).

Ordet er som sagt oprindelig engelsk. Det er optaget og behandlet i tidsskriftet American Speech, Vol. 45, 1970 (udg. 1974), som nyord, det er med i A Supplement to the Oxford Dictionary, bd. 1, 1972, og vi har flere citater med ordet fra begyndelsen af 1970'erne.

Vores første citat på tysk er fra så tidligt et tidspunkt som 1970. Det er fundet i den schweiziske avis Neue Zürcher Zeitung, og det optræder jævnligt i samme kilde de følgende år. Man kan nævne en typisk overskrift som *Kontraproduktive Rhetorik Castros* (1.6.1972). Men også her har vejen til ordbøgerne været lang. *Kontraproduktiv* er optaget i Dudens Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprache in 8 Bänden, bd. 4, 1994, med forklaringen (bildungsspr. [dannet sprog]) 'bestimmten Interessen zuwiderlaufend; ungut; negativ; nicht konstruktiv' [i modstrid med bestemte interesser; ikke godt, uheldigt; negativt, ikke konstruktivt] og med det utvetydige citat fra Der Spiegel, 1987: *Aids als*

kontraproduktive Naturkraft .. : Statt Leben zu schöpfen, bringt Sexualität unter Umständen den Tod [Aids som kontraproduktiv naturkraft .. : i stedet for at skabe liv fører seksualitet under visse omstændigheder til døden]. Alt dette er naturligvis gentaget i udgaven fra 1999, men ordet var ikke med i 1.-udgaven, bd. 4, 1979. I Dudens Fremdwörterbuch er det ikke med i 4.-udgaven, 1982, men det er optaget i 5. udgave.

Kontraproduktiv findes også i de romanske sprog fransk, sk (*contraproducente*) og italiensk (*controproducente*) i samme betydning som i de nordiske og de andre germanske sprog. Det findes også som fremmedord i russisk, stavet på flere forskellige måder, hvad der viser at ordet er nyt. Der er således virkelig tale om et moderne fælles kulturbegreb.

Vibeke Sandersen (f. 1936) er seniorforsker ved Dansk Sprognævn.

Spørgsmål og svar

Forhåbentligvis

Spørgsmål: Jeg er flere gange stødt på ordet *forhåbentligvis*, men jeg kan ikke slå det op i nogen ordbøger. Eksisterer ordet?

Svar: Ja, det gør det, men det er sjældent - i hvert fald i skriftsproget - og det regnes normalt ikke for korrekt. Argumentet er at der er tale om en sammenblanding af to ord. Første del er naturligvis ordet *forhåbentlig*, mens der for sidsteleddets vedkommende nok er tale om afsmitning fra ord som *sandsynligvis*, *heldigvis*, *muligvis*, *begribeligvis*, *afslutningsvis* og lignende.

Der er ikke tale om nogen helt ny orddannelse. I vores samlinger er de ældste eksempler på *forhåbentligvis* fra midten af 1980'erne, og i norsk kendes *forhåpentligvis* i hvert fald fra begyndelsen af 1970'erne. På internettet kan man også finde eksempler på *forhåbentligvis*, og en

søgning i artikeldatabasen *InfoMedia* (www.infomedia.dk) gav ca. 50 forekomster, fx

Nok et afrikansk militærstyre trækker sig forhåbentligvis bukkende

tilbage, når det lille bjergland Lesotho midt inde i Sydafrika sidst i denne

måned afholder valg. For første gang i 23 år (Politiken, 18.3.1993)

I mosen fandt man særdeles velbevarede skibe, og udgravningerne i disse år afdækker forhåbentligvis flere rester fra skibe (Weekendavisen, 16.5.1997)

Forhåbentligvis vil den nye tørre stil og de gennemskuelige etiketter således kunne hjælpe forbrugeren med at fortrænge de værste mareridt med Liebfraumilch (Berlingske Tidende, 21.4. 2002)

Til sammenligning var der over 30.000 eksempler på *forhåbentlig*.

Men *forhåbentligvis* findes altså, og det bruges, som det fremgår af eksemplerne, i

nøjagtig samme betydning som *forhåbentlig*. Som sådan er der altså tale om et overflødigt ord, og da der ydermere er en del sprogbrugere der reagerer imod det, bør man nok hellere bruge *forhåbentlig*.

Tidligere har man i øvrigt også kunnet finde eksempler på formen *forhåbeligvis*. Ordbog over det Danske Sprog, bd. 5, 1923, nævner følgende eksempel fra Bornholmske Samlinger, 1920: *Rigidse Grubbe .. fandt forhaabeligvis varig Ro i sit Gravsted i Københavns Frue Kirke*. Ordet er afledt af det forældede adjektiv *forhåbelig* ('som man kan håbe eller vente; som er til at håbe').

JNJ

Lokation

Spørgsmål: Vi har diskuteret om *lokation* er et ord man kan tillade sig at anvende som synonym til *lokalitet*. Ordet findes ikke i Retskrivningsordbogen. Derimod kan det findes på <http://netordbog.asb.dk>. Den angiver betydningerne 'bortforpagtning' og 'udleje'. Det var ikke den betydning jeg ventede. Er det blot endnu en fordanskning af et engelsk ord eller er det et godkendt dansk ord? Og hvad betyder ordet egentlig?

Svar: Den moderne betydning af *lokation*, 'sted, lokalitet, placering', har endnu ikke fundet vej til ordbøgerne, men ordet er tilsyneladende også først blevet udbredt fra midten af 90'erne, uden tvivl lånt fra engelsk. Flere ordbøger har derimod *location*, men det anvendes kun i forbindelse med filmoptagelser uden for studiet. Ordet *lokalitet* er veletableret i betydningen 'sted, område; lokale'; det dækker altså nogle af de samme betydninger som *lokation*, men det anvendes ikke om 'placering' og ikke om filmoptagelser og lign.

I Sprognævnets samlinger findes der fem forekomster af ordet *lokation*, alle med varianter af denne (moderne) betydning. I det tidligste eksempel bruges *lokation* om sorte bosættelser i Sydafrika (og denne anvendelse anføres også som en af betydningerne af *location* i The Concise Oxford Dictionary of Current English, 9. udg., 1995): "men i *lokationerne* omkring Johannesburg og Kapstaden træffer Wästberg indfødte" (Klaus Rifbjerg, Politiken, 13.4.1961).

De næste eksempler er fra 70'erne; i det ene anvendes ordet om filmoptagelser og i anførselstegn, i det andet om placeringen af it-udstyr:

EDB kapaciteten er baseret på et IBM 360/40 anlæg med et udbygget hjælpeudstyr i form af tape/disk og terminaler, bl.a. til geografisk adskilte lokationer (stillingsannonce, Politiken, 25.2.1973)

Også de seneste citater drejer sig om it forhold:

Instituttets netværk dækker 7 lokationer med mere end 1000 PC'ere tilsluttet, DEC servere med VMS samt filserver med Windows NT servere (Politiken, 15.12.1996)

Y den teknologi, som er nødvendig for at bringe medarbejdere på forskellige

lokationer og i forskellige tidszoner sammen. (Nyhedsbrev fra Fujitsu Siemens, dec. 2001)

En søgning på InfoMedia (en stor database med avisartikler fra de seneste år fra alle større danske aviser) gav 18 fund, igen kun med varianter af den moderne betydning, heraf 6 fra artikler som citerer dogmebrødrenes kyskhedsløfte fra 1995, hvor der står:

Optagelserne skal foregå på lokation. Rekvisitter og scenografi må ikke tilføres. (Hvis en bestemt rekvisit er nødvendig for en historie, må en lokation vælges hvor denne rekvisit forefindes.) (Politiken 18. marts 1995)

Her anvendes *lokation* altså på samme måde som *location*. Det gælder også en del af de andre fund; og også i computerspil kan de scener hvor handlingen udspiller sig, kaldes *lokationer*.

Mere interessant er det at ordet nu også anvendes i andre varianter af den moderne betydning, og at it verdenen ikke er det enerådende domæne:

DiskontoBanken, der er hjemmehørende i Næstved, konkretiserer nu sine ekspansionsplaner fra årsregnskabet med filialåbninger i Solrød Strand og på Bornholm. Efter sommerferien vil banken træffe endelig beslutning om evt. at åbne filialer i Nordvestsjælland og [om, OR] den aktuelle lokation (Jyllands Posten, 13.6.2001)

Odsherred en malerisk egn er en udstilling med fokus på en bestemt lokation i dansk landskabsmaleri (Information, 8.6.2000)

Der var stolthed og glæde hos både Unibank, ATP og Henning Larsen under indvielsen af den nye lokation i torsdags (Jyllands Posten, 12.10.1999)

Ordet *lokation* med betydningerne 'bortforpagtning, udleje' er efter alt at dømme i sidste ende hentet fra Ludvig Meyers Kortfattet Lexikon over fremmede, i det danske Skrift og Omgangssprog forekommende Ord, Konstudtryk og Talemaader; tilligemed de i danske Skrifter mest brugelige, fremmede Ordforkortelser, 1837 (med adskillige senere udgaver), hvor det dog skrives med *c*: *Location*. Derfra synes det (i formen *L/lokation*) at være gået over i Inger og Jørgen Bangs Fremmedordbog, Berlingske Forlag, 1938 og senere. Denne ordbog blev senere overtaget af Munksgaards Forlag, og fra den sidste udgave er ordet gået videre til Munksgaards Fremmedordbog, nu: Gyldendals Dansk Fremmedordbog, 2. udg., 2. oplag, 2002. De øvrige moderne fremmedordbøger har det ikke. Bo von Eyben: Juridisk Ordbog, 12. udg., 2004, har ordet i den latinske version, altså som citatord snarere end fremmedord: "locatio conductio: I RR. [dvs. romerretten] leje; I.c. operarum: arbejdsleje; I.c. operis: værkleje; I.c. rei: tingsleje".

Man må derfor gå ud fra at <http://netordbog.asb.dk> (og dens trykte slægtning, Danskordbogen, Systime, 1999) har ordet fra Munksgaards Fremmedordbog, 15. udgave, 1997, for det optræder ikke (hverken i denne eller den moderne betydning) i Henning Bergenholtz' korpus (tekstsamling), DK87 90, fra årene 1987 90, som angives at være en væsentlig del af grundlaget for ordbogen. Det findes heller ikke i Den Danske Ordbogs

korpus (Korpus 90) som omfatter tekster fra årene 1983-92. Derimod har Korpus 2000 (som består af tekster fra de seneste år) 7 forekomster, tilsyneladende alle med den nye betydning. Det er tvivlsomt om ordets overleverede betydning overhovedet forekommer uden for decideret juridisk fagsprog, og selv dér ser den ud til at være umådelig sjælden.

OR

Henholdsvis

Spørgsmål: Hvordan placerer man *henholdsvis* (*hhv.*)? Hedder det f.eks. *hhv. fremme og hæmme* eller *fremme hhv. hæmme*?

Svar: Hvis forholdet mellem to sideordnede størrelser som i det forelagte tilfælde er disjunktivt, dvs. et 'enten .. eller'-forhold, kan man udmærket placere *henholdsvis* foran den sidste, fx *denne fremgangsmåde kan fremme henholdsvis hæmme sagen*. Men det er også muligt at placere *henholdsvis* foran den disjunktive sideordningsforbindelse: *Denne fremgangsmåde kan henholdsvis fremme og hæmme sagen*. Den første placering virker stilistisk mest pointerende. Hvis man formulerer sætningen eksplicit disjunktivt: *Denne fremgangsmåde kan henholdsvis fremme eller hæmme sagen*, er *henholdsvis* faktisk overflødig: *Denne fremgangsmåde kan fremme eller hæmme sagen*, er fuldt tilstrækkeligt. I det hele taget er *henholdsvis* ofte en overflødig tilføjelse.

Henholdsvis (*hhv.*) er "udtryk for at noget nævnes i en rækkefølge, evt. svarende til en tidligere nævnt rækkefølge = dels ... dels ..., respektive" (Nudansk Ordbog med etymologi, 2. udg., 2001). Der er tale om sideordningsforbindelser. Placeringen er afhængig af om de størrelser *henholdsvis* (*hhv.*) refererer til, er forbundet med konjunktion. Hvis det er tilfældet, placeres *henholdsvis* (*hhv.*) foran denne sideordningsforbindelse, fx *firmaet har afdelinger i henholdsvis Hamborg og Flensborg*. Det er et af de tilfælde hvor *henholdsvis* er en overflødig tilføjelse.

Hvis de sideordnede størrelser ikke er forbundet med *og*, er det i nogle tilfælde muligt at placere *henholdsvis* (*hhv.*) foran den sidstnævnte: *Hans og Sidsel er 12 henholdsvis 16 år* eller *Hans og Sidsel er henholdsvis 12 og 16 år*. Der kan også være tre sideordnede led. Følgende citat: *Betalingen for de skolesøgende Disciple i Sorø lærde Skole forhøjes ... til henholdsvis 40 Rd., 28 Rd. og 20 Rd. aarlig* (Departementstidenden 1859, citeret fra Ordbog over det Danske Sprog, bd. 7, 1925), kunne også have lydt: *Betalingen for de skolesøgende disciple i Sorø lærde skole forhøjes til 40, henholdsvis 28 og 20 rigsdaler*. Når det går udmærket i eksemplet *Hans og Sidsel er 12 henholdsvis 16 år*, skyldes det antagelig at *henholdsvis* ikke er overflødig og måske at *og* underforstås fra forbindelsen *Hans og Sidsel*.

Tilstedeværelsen af en sideordningskonjunktion mellem de sideordnede led, er således afgørende for placeringen af *henholdsvis*. Tilstedeværelse medfører at *henholdsvis* så at sige står uden for parentes og bestemmer hele forbindelsen: *Hans og Sidsel er henholdsvis (12 og 16 år)*. Ved ikke-tilstedeværelse overtager *henholdsvis* forbindereens funktion: *Hans og Sidsel er 12, henholdsvis 16 år*. Ordet *henholdsvis* knytter sig dog som adverbium til leddet *16 år*, hvad der prosodisk udtrykkes ved pause foran *henholdsvis*.

VS

Sekretær

Spørgsmål: Hvornår opstod titlen *sekretær*? Adskiller den sig fra *kontormedhjælper*?

Svar: Man har eksempler på ordet *sekretær* i dansk helt tilbage i 1500-tallet, her med et ekstra *-er* føjet til "som en yderligere fordanskning" (Skautrup: Det Danske Sprogs Historie II, 1947, s. 236): *sekreterer* (Kalkar: Ordbog til det ældre danske sprog 1300-1700, bd. III, 1892-1901). Det ældste citat hos Kalkar lyder: *os elskelige CW vor secreterer* (1554). I et andet citat står der om en person at han *bleff kalled til kong: maiestatz secreterer* (citatet stammer fra Anders Sørensen Vedel 1575). I et citat fra 1779 sættes der lighedstegn mellem *skriver eller secreterer*. I vores ældste fremmedordbog, Jacob Baden, 1806, er ordet opført med følgende skrivemåder og forklaringer: *Secretaire* (opslagsform), 'Secretær, Geheimskriver'. I Høsts Fremmedordbog, 1837 har opslagsordet *Secretair* betydningerne 'Lønskriver, Geheimskriver; en Rangtitel; Skrivepult'. I Meyer: Kortfattet Lexikon over fremmede, i det danske Skrift- og Omgangs-Sprog forekommende Ord, Konststudtryk og Talemaader, 1837, har ordet følgende opslagsformer: *Secretær, Secretair* og *Secretarius*. Forklaringen lyder: 'Haandskriver; Geheimskriver; de to første ogsaa et Skriverbord, Skriverpult'.

Det er tydeligt at sekretæren har været en betroet person. Fra gammel tid var han en af kongens mest betroede medarbejdere og som gehejmskriver førte han pennen for gehejmestatsrådet, der fra 1772 til 1866 var det råd der bistod kongen ved regeringens førelse (ODS, bd. 6, 1924) og havde indsigt i rigets pengesager.

Også i vore dage er en sekretær ofte en indflydelsesrig person. Det gælder fx sekretæren i LO, partisekretæren i de østeuropæiske lande ligeledes. Nordisk Råd har en generalsekretær. Chefsekretæren i private virksomheder er i reglen højt anskrevet og ofte tilsvarende gageret.

Denne karakteristik står lidt i modstrid med beskrivelsen i Ordbog over det Danske Sprog, der omfatter sproget 1700-1955. Her står der i bd. 18, som kom 1939, om *sekretær* at det er "(underordnet) person, der går en overordnet til hånde med forskellige løbende forretninger, navnlig: kontorarbejder som korrespondance o.l.; især dels (i offentlige institutioner osv.) som embedstitel for forskellige (navnlig underordnede ..) embedsmænd som bl.a. har den opgave at besørge den løbende korrespondance (efter en overordnet diktat), nedskrive referat af møder, forhandlinger o.l. eller at udføre det mere forberedende arbejde i en sag, at lægge et arbejde til rette (under en overordnet ledelse); dels om privat ansat funktionær (eller bestyrelsesmedlem i en forening o.l.) med hverv af lignende art".

Ordet *sekretær* er af middelalderlatinsk oprindelse: *secretarius* "egl. om en person som opbevarede en fornem herres segl (sekret)". Det har i dansk eksisteret både i en fordansket form, i den latinske og i en senere indlånt fransk form. Som det forhåbentlig er fremgået af denne redegørelse, har der fra begyndelsen været tale om en i en vis forstand betroet stilling, men af lavere rang. Allerede det forhold at man skulle være skrivekyndig,

bevirkede at der måtte være grænser for hvor lavt stillingen i 1500-tallet har rangeret. Men hvor højt eller lavt stillingen rangerede, har især været bestemt af hvilken sammensætning den indgik i. Høsts oplysning om at *sekretær* kunne være en rangtitel, viser også at ordet kunne bruges som betegnelse for en mand inden for rangklasserne. I første halvdel af 1900-tallet var *sekretær* bl.a. laveste trin på embedsstigen. De unge akademikere (jurister) der var ansat i stat eller kommune, avancerede senere til fuldmægtig, dernæst til kontorchef osv.

Under alle omstændigheder er der stor forskel på en *sekretær* og en *kontormedhjælper*, der er en underordnet stilling uden indbyggede avancementsmuligheder.

VS

Kronvidne

Spørgsmål: Er *kronvidnet* i en retssag virkelig bare *hovedvidnet*? Sådan ser man det ofte brugt.

Svar: Et *kronvidne* er if. Nudansk Ordbog med etymologi, 2. udg., 2001, som er en ordbog over betydningerne i almensproget, 'det vigtigste vidne i en retssag'. Der gives flg. eksempler: *han er politiets kronvidne, kronvidnet i bedragerisagen*. Ordet er dannet som en oversættelse af engelsk *crown-witness* og betyder om engelske forhold 'et af statsmagten fremskaffet vidne mod den anklagede; strafskyldig person der ved løfte om straffrihed eller pengebelønning optræder som vidne mod sine medskyldige' (Ordbog over det Danske Sprog, bd. 11, 1929).

I Bo von Eyben: Juridisk Ordbog, 12. udg., 2004, er *kronvidne* defineret som 'en for en forbrydelse sigtet person der for at opnå straffrihed lader sig bruge som vidne mod sine medskyldige'.

I moderne dansk almensprog bruges *kronvidne*, som det fremgik af Nudansk Ordbog med etymologi, i betydningen 'hovedvidne'. Der er således ikke overensstemmelse mellem betydningen af ordet *kronvidne* i almensproget og i juridisk sprog. Ordet *hovedvidne* er ikke noget juridisk ord og har aldrig været det.

VS

Sinde(t)skrivelse, agterskrivelse

Spørgsmål: Forleden modtog jeg en skrivelse fra socialforvaltningen i kommunen hvor ordet *sindeskrivelse* optræder. Jeg er aldrig tidligere stødt på dette ord, og jeg kan ikke finde det i ordbøgerne.

Har I hørt det før? Hvad betyder det? Kan det være rigtigt at offentlige institutioner anvender ord som almindelige borgere ikke forstår?

Svar: Ordet *sindeskrivelse* kender vi ikke i denne form. I vores samlinger findes der derimod et enkelt citat med ordet *sindetskrivelse*:

Derfor ønsker ... HK at gøre brug af den udtaleret, vi har i forhold til den

sindetskrivelse, vi har modtaget, og hvori der tages skridt til at afskedige ...
(Århus Stiftstidende, 27.2.1999)

Nu har vi fra spørgsmålet også:

Med baggrund i denne ansøgning fremsendes hermed fra forvaltningen en
sindeskrivelse, hvori forvaltningen tilkendegiver hvilken afgørelse man påtænker
at træffe.

Desuden har vi et par citater med ordet *agterskrivelse*, der også er medtaget i
Retskrivningsordbogen, 3. udgave, 2001:

I tilfælde, hvor en ændret ansættelse alene tillægges fremtidig virkning, får
ændringen betydning for ejendomsbeskatningen pr. 1. januar det følgende år,
såfremt "agterskrivelsen" er afgået i 2. halvår, og pr. 1. juli, såfremt
"agterskrivelsen" er afgået i 1. halvår. (Cirkulære af 6.11.1990 fra Told-og
Skattestyrelsen; anførselstegn i originalen)

Dette er nu indlagt og der fremsendes derfor agterskrivelse for ejendomsvurdering 1999
(brev fra Hørsholm Vurderingsråd, 22.12.1999)

En søgning på www.retsinfo.dk (en database over love og bekendtgørelser) gav ingen fund
med *sinde(t)skrivelse*, men derimod 6 med *agterskrivelse*, i alle tilfælde i noter,
vejledninger og cirkulærer, ikke i selve lovteksten.

Alle tre ord betegner en skrivelse der indeholder en hensigtserklæring ("Vi har i sinde at
..., Vi er sindet at ..., Vi agter at ..."), og alle tre må betegnes som forvaltningsjargon,
der ikke bør optræde i breve der sendes ud af huset til borgerne. Det er værd at bemærke
at brevet fra kommunen finder det nødvendigt at forklare hvad ordet *sindeskrivelse*
betyder, og at Told- og Skattestyrelsens cirkulære har *agterskrivelse* i anførselstegn;
åbenbart er forfatterne opmærksomme på problemet, og det burde måske have fået dem
til at vælge et andet og mere alment forståeligt udtryk, fx *hensigtserklæring*. Optagelsen
af *agterskrivelse* i Retskrivningsordbogen udtrykker ikke en anbefaling af ordet, kun en
konstatering af at det eksisterer og giver anledning til retskrivnings- og
forståelsesproblemer, bl.a. fordi der er tale om en meget usædvanlig orddannelse: et
sammensat ord med en præsensform som første led.

OR

Janteloven

Spørgsmål: Findes *janteloven* som begreb i engelsk, tysk og fransk, og hvad kaldes den i så
fald på disse sprog? Hvis det er et særlig dansk fænomen, kunne I så foreslå et
forklaringsbegreb?

Svar: *Jante* er det fiktive navn på den lille jyske by i den dansk-norske forfatter Aksel
Sandemoses roman "En flyktning krysser sitt spor" (1933, på dansk 1938) hvor romanens
hovedperson vokser op med de ti bud for livsholdning og levevis (adfærdsnormer) som
småbysamfundet tvinger den enkelte til at underkaste sig.

If. Vinterberg og Bodelsen: Dansk-Engelsk Ordbog, 4. udg., 1998, er *Janteloven* "the principle of just who do you think you are?" ('hvem tror du egentlig du er-princippet'). Ordbogen siger: kan gengives: Athe (Danish) who-do-you-think-you-are-attitude ('den (danske) hvem tror du egentlig du er-holdning').

If. Blinkenberg og Høybye: Dansk-Fransk Ordbog, 4. udg., 1991, er *Janteloven* (omtrent): "règle qui prescrit: Ne te crois pas quelqu'un!" (den regel der siger: Tro ikke du er noget).

I de dansk-tyske ordbøger der står til vores rådighed, har vi ikke fundet ordet *jantelov* overhovedet. I Neue Zürcher Zeitung 17/18.4.1999, stod der i en artikel om Åland: "Das "Jante-Gesetz", der innere Zwang zur Bescheidenheit, dem sich die Skandinavier unterworfen fühlen, scheint für die Åländer nicht zu gelten" ("Janteloven", den indre tvang til beskedenhed som skandinaverne føler sig underkastet, synes ikke at gælde for ålænderne). Som kommentar kan tilføjes at den schweiziske skribent i hvert fald ikke har forstået hvad Janteloven går ud på, for det er jo da at jorde de andre.

Der er således intet der tyder på at nogen af disse sprog skulle have overtaget det danske jantelovsbegreb. I Den Store Danske Encyklopædi, hvor begrebet er behandlet i bd. 9 (1997), står der da også blot at "de sociale spilleregler som Janteloven er en konkret kodificering af, kan med en antropologisk vinkel opfattes som udsprunget af en generel nordisk forsigtighed når det gælder at fremhæve sin egen eller prise andres lykke". Det hedder videre at ADens rødder kan spores til den gamle nordiske forestilling om at lykken sikres gennem visse forsigtighedsregler; gennem beskeden adfærd undgår man andres misundelse, mens derimod "hovmod står for fald".

Men at der gennem ordsprog og sentenser er foregået og stadig foregår en påvirkning fra folk til folk, er der ingen tvivl om. Vi fik således i 1994 en forespørgsel om en japansk talemådes forbindelse med Janteloven. Den lyder i engelsk version: "The nail that sticks up will be hammered down". Vi svarede at Janteloven har samme mening som den japanske talemåde, men er udtrykt med helt andre ord, og vi henviste til at de ti bud i Janteloven jo er udformet som de ti bud i Moseloven. De gamle grækere talte om *hybris*; i græsk mytologi var *hybris* den synd at tro sig hævet over alt; den der begik *hybris*, fremkaldte gudernes vrede og blev straffet (straffen kaldes *nemesis*).

Janteloven er i værket Moderne Litteratur (1950) blevet kaldt "Mindreværds-kompleksets grinende Diktatur", og i Magisterbladet blev der i sin tid talt om at der var ved at udvikle sig en "uddannelsens jantelov. Den lyder således: I skal ikke tro, at jeres uddannelse er bedre end vores. Kan vi ikke komme op på jeres niveau, skal vi nok sørge for at pille jer ned til os" (Magisterbladet, 1.1.1966.3, jf. ODS, Supplement, bd. II, 1997). Et forklaringsbegreb kunne herefter måske være *nivelleringskodeksen*.

VS

Er sprognævnetsdefinitioner officielle?

Spørgsmål: Kan Sprognævnet levere den officielle definition af ordet *problem*? Er *problem* synonymt med *opgave*?

Svar: Sprognævnet leverer ikke officielle definitioner af ord. Det har nævnet ganske enkelt ikke bemyndigelse til. Og det skal man være glad for! Det ville fx være urimeligt hvis det var nævnet der skulle bestemme hvad abstrakte ord som *kærlighed* og *demokrati* helt præcist skulle betyde. Og hvis nu et ord blev brugt i overført eller udvidet betydning, ville man så med rette kunne påstå at det blev brugt forkert fordi betydningen ville være en anden end den nævnet havde fastsat?

Det er den almindelige sprogbrug der afgør hvad ordene skal betyde. De definitioner der står i ordbøgerne, er en beskrivelse af hvordan sprogbrugere anvender ordene. Ordbogsredaktørerne undersøger hvordan ordene er blevet brugt i forskellige sammenhænge, og finder på denne måde frem til de definitioner der er dækkende i almindelighed. Ved nogle ord skal der angives en hel del forskellige definitioner for at få sammenfattet de forskellige anvendelser af ordet. Det gælder fx ordet *fin*. I *hun havde en fin kjole på til festen* betyder *fin* noget andet end i *hun er et fint menneske*, noget helt tredje i *vi har en fin mulighed for at nå det* og noget fjerde i *det skal sys med en fin nål*. Og det er langt fra alle anvendelserne af *fin*!

Når Sprognævnet bliver spurgt hvad et ord betyder, er det ofte tilstrækkeligt at oplyse hvordan ordet er defineret i ordbøgerne, men i nogle tilfælde er ordbogsdefinitionerne ikke dækkende for ordet i den givne sammenhæng. I sådanne tilfælde vil vi som regel kunne supplere med oplysninger fra vores ordsamlinger og fra de tekstkorporer vi i øvrigt har til rådighed. Hvis ordet ikke er med i ordbøgerne, må vi forsøge at definere ordet alene ved hjælp af citater fra samlingerne og korpuserne.

Du spørger om ordet *problem* er synonymt med *opgave*. Det er det normalt ikke, men det kan være det i enkelte tilfælde afhængigt af i hvilken sammenhæng det bruges. Ordet *problem* kan altså bruges i flere forskellige betydninger, og for at vide i hvilken betydning ordet bruges, er det nødvendigt at se den sammenhæng som ordet forekommer i. Overordnet kan vi sige om ordet *problem* at det kan betyde 'en bestemt opgave der skal løses', fx *et matematisk problem*. Men *et problem* kan også være 'en sag, person, ting el. lign. der giver vanskeligheder, og som det kræver omtanke eller handling at løse el. overvinde', fx *han er ved at blive et problem for sine omgivelser* (jf. Politikens Nudansk Ordbog med etymologi, 2001).

AÅJ